

02-04  
mayıs  
2018

III. Uluslararası  
**Hacı Bayram-ı Velî**  
Sempozyumu  
Bildiriler Kitabı

**EDİTÖRLER**

VAHİT GÖKTAŞ

HARUN ALKAN

ilâhiyât

III. ULUSLARARASI  
HACI BAYRAM-I VELÎ  
SEMPOZYUMU BİLDİRİLER KİTABI

## ilâhiyât

EDİTÖRLER  
VAHİT GÖKTAŞ  
HARUN ALKAN

YAYIN KURULU  
ETHEM CEBECİOĞLU  
MUSTAFA AŞKAR  
VAHİT GÖKTAŞ  
AHMED CAHİT HAKSEVER  
ÖNCEL DEMİRDAŞ  
MEHMET YILDIZ  
HARUN ALKAN  
SEVİM ARSLAN

GRAFİK TASARIM  
TAVOOS

UYGULAMA  
TAVOOS

BASKI YERİ  
HERMES OFSET / İSKİTLER-ANKARA

BASKI TARİHİ  
Aralık 2018

ISBN  
978-605-7579-22-5

SERTİFİKA NO: 33205

YAZIŞMA ADRESİ  
Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4  
06690 Çankaya Ankara  
tel.-faks: 0312. 439 01 69

# HACI BAYRAM VELİ'NİN DAMADI EŞREFOĞLU'NDA NEFSİN TERBİYE METOTLARI



PROF. DR. SÜLEYMAN DERİN  
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi  
Tasavvuf Anabilim Dalı

## Nefs-i Emmarenin terbiye metotları

Eşrefoğlu'na göre maneviyat yolu her insanda bulunan nefs-i emmareyi terbiye etme yoludur. Bu sebeple o eserinde tafsilatlıca nefs-i emmareyi tanıtır. Bazı sufiler Müslümanın nefsinin emmare olmayacağını söylemişlerdir hâlbuki o Müslümanlarında bu mertebede bulunabileceğini savunur. Ona göre nefs-i emmare Müslümanların fasıklarında, kafir ve münafıklarda bulunur. Fasıklar, iman olan günahkâr kimselerdir ve tövbe ile günahları aff olunur. (günahtan tövbe eden hiç günah işlememiş gibidir) hadisi onların durumuna işaret eder. Tövbe etmez iseler cehennemde yanar sonra cennete girerler. Zira kelime-i tevhidin şefaati kimseyi ebedi cehennemde bırakmayacaktır. Eşrefoğlu bu konuda varid olan pek çok hadisi rivayet eder ki bu onun geniş olan hadis bilgisine işaret eder.

Nefs-i emmare sahibi olan diğer iki kesim ki bunlar kâfir ve münafıklardır, Nisa suresi 140.

ayetin verdiği habere göre bunlar cehennemnin en alt tabakasına gireceklerdir zira münafıklar kâfirlerden daha beterdir. Eşrefoğlu ilginç bir şekilde münafıklar arasına bazı İslami fırkaları da yerleştirir. Bunlar Cebri, Kaderi, Hurufi, İbahi ve Hululilerdir. Eşrefoğlu özellikle Hurufi ve Hululi gibi sufiyyeyi ilgilendiren kesimleri münafıklar arasında sayması gerçekten dikkat çekicidir. Ayrıca Eşrefoğlu eleştiri için olsa bile batılın tarifinin yapılmasına karşıdır. Bu nedenle eserinde onların fasid görüşlerini dile getirmez, onların reklamını yapmaz. (Eşrefoğlu Rumi, *Müzekkin-Nüfus*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, ts.,s.14)

Eşrefoğlu nefs-i emmare bölümünde imanın farklı derecelerini de ele alır. Ona göre iman, avam, havas ve havassul-havassın imanı olmak üzere üçe ayrılır. Avamın imanı Allah'a, meleklerine, kitap ve peygamberlerine ölümden sonra dirilmeye, cennet ve cehenneme, kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanmaktır, imanının en alt derecesi olup bunlardan birine inanmayan kafir olur. Havassın imanı ise ihsan mertebesinde iman olup Allah'ı görüyormuş gibi amel işlemektir. Bu sınıftakiler her ne işleseler Allah'ın kendilerini gördüğünü bilirler. Havassül-havassın imanına gelince bunlar tam ihlası yakalamışlardır. Gönülleri gayrın hayalinden tamamen kurtulmuş, tüm uzuvları zahir ve batını ile hatta saçının ve sakalının her kılı dahi Hakka iman etmiştir. (s.19) Bu durumda nefs-i emmaredekilerin imanı sözde imandır, yakînî olmadığından sahibini günahlardan alıkoyamamaktadır.

Havassul-havassın imanında devreye fenayı suret, fenayı ruh, gibi dervişlikte konu olan meseleler girer ve bunların çoğu ona göre yazılamayan, konuşulamayan ancak hal erbabından yaşanarak öğrenilen meselelerdir. Eşrefoğlu tasavvufun bu yönünü "Men lemyezuk lem yarif, tatmayan bilmez" meşhur vecizesi ile anlatır. (s.19) Ona göre bu seviyedeki imanı elde etmenin yolu bir şeyhin terbiyesine girmektir. O bu konuda şöyle der:

"Eğer Hak Teâlâ hazretlerinin kahrından korkmaz, lütfüne özenip bütün bunları düşünmezsen, nefsinin ahireti inkarı vardır ve o nefis şakidir. Şu halde var git meşâyih eşîğine düş ve taklidi

tahkike çevir ki, nefsinin kuşkuları gitsin. Yoksa dünyadan ahirete Allah korusun imansız gidersin.” (s. 178)

Ona göre her nefis bir alt ve üst mertebesi ile ilişki içindedir. Nefs-i levvame bir yüzü emareye bir yüzü mülhemeye bakar, mülheme de bir yüzü levvameye, bir yüzü mütmeineye bakar. Mutmainne ise bir yüzü radiyyeye, bir yüzü de merziyyeye bakar.

Seyr u süluk yoluna giren bir salik öncelikle nefsin makamları hakkında detaylı bilgi sahibi olmalıdır. Zira yanlış ve eksik bilgi sahibi olan salik yolda kalır. Eşrefoğlu Rumi'ye göre mesela nefs-i levvame makamı her ne kadar ileri bir makam sayılsa da salik bu makamın tehlikeli bir yer olduğunu bilmelidir. Zira bu makamdaki bir salik her an emmareliğe düşebilir.(s.27-28)

Eşrefoğlu Rumi'ye göre ashab-ı kiram riyazet ile nefislerini öldürdüklerinden ve kalp gözleri açılmıştır. Hz. Ali “Görmediğim Rabbe ibadet etmem” demiştir. Ona göre bu dünya da kalp gözlerini açmayanlar ve Hakkı basiret gözüyle göremeyenler ahirette de göremeyecektirler.

Nefsi terbiye metotlarından ilki salikin nefisini, dünyayı ve onun hakikatini tanımasıdır. Bu sebeple o kitabının ilk bölümünü: dünya, dünya muhabbeti, dünyayı sevmenin fayda ve zararları, bunların misalleri ve nefs-i emmarenin sıfatları olmuştur. Zira ona göre tasavvufi terbiyenin aslı dünyanın aslında hiç bir şey olmadığını bilmekle başlar. (s.59) Eşrefoğlu dünya ile ilgili bilgileri kuran, hadis, sahabe ve şeyhlerin sözleri ile tanıtacağını bildirir.

## 1. Dünya sevgisini yok etmek

Eşrefoğlu'na göre nefs-i emmare yedi başlı ejderha gibidir. Bu ejderhanın en büyük başı dünya sevgisidir. Dünya, taliplerin yolunu keser, kulları Rablerinden uzaklaştırır. Nefs-i emareye güç veren ve onun kötü huylarını besleyen şey dünya muhabbetidir. Dünya mekir ve hileleri ile kafir, münafık Müslüman nice kimseyi Allah'tan uzaklaştırmıştır. (s.60)

Eşrefoğlu kalbi dünya sevgisi ile dolu insanları şöyle uyarır:

“Ey aziz! Her kim bu dünyaya gönül verir ve mal toplamakla meşgul olursa, sonunda pişmanlık taşıyla başını çok döver. Ne var ki son pişmanlık fayda vermez. Bugün fırsat elde iken, ömür seninle yar iken cehd eyleye gör. Gönlünü bu murdardan ayır, bundan kurtul. Dünya yoluna ömürlerini çürütenleri gör ki onların sonları nereye varır. Topladıkları mallar tar ü mar olur ve miras yiyicilere kalır. Kendisi de hesabını ve azabını görür.” (s.60)

Eşrefoğlu ayrıca dünyaya meftun olanları Mekke’ye giden bir hac kafilesinden ayrılarak Bağdat’ta kötü bir kadına aldanan genç benzetir. Tüm uyarılara rağmen delikanlı tarikat kardeşlerini terk ederek kafileden ayrılır, Bağdat’ı görmeye gider, orda tanıştığı kötü bir kadına aldanarak tüm servetini de kaybeder, kafilesi de bu ara onu terk edip gittiğinden, zavallı genç adam madden ve manen muhtaç halde kalakalır. (bk. 61-62)

Eşrefoğlu’na göre dünya malı salikin elinde bir araç olmalı, amaç olmamalıdır. Dünya, Allah yolunda harcanınca faydalıdır. Nitekim ona göre arı ve pak canlar aldatici dünyaya gönül vermemiş, ellerindeki malları nefisleri için değil ihtiyaç sahipleri için kullanmışlardır. Açları doyurmuşlar, çıplakları giydirmişlerdir. Kapılarına gelen mahrumları geri çevirmemişler, daralmış gönülleri onarmışlardır. (s.63) Bu durumda dünyanın kötülüğü daha çok manevi terbiye almamış Müslümanlar için geçerlidir, bunun aksine akıllı salıklar dünyayı ahirete katık yaparlar. Meşhur hadisi rivayet ederek Eşrefoğlu bu dünyanın ahiretin ekinliği olduğunu ifade eder. Ona göre ehlullah bu dünyayı sevdikleri için değil muhtaçlara vermek için alırlar. Böyle yapanları o şu rivayet ile anlatır: bazı meşayih sordular: “bu dünyayı zemmedersiniz amma verince de yok demez alırsınız.” Onlarda cevaben buyurdular ki: “biz onu cehennemden alır cennete harcarız. Almazsak nekes oluruz.” (s.65)

Eşrefoğlu Rumi dünyanın nasıl kullanılacağını öğrenme hususunda pek çok peygamberden örnek verir özellikle İbrahim Aleyhisselam ve Süleyman Aleyhisselam her türlü maddi imkanları ümmetleri için harcamış başkalarına en güzel yemekleri ikram

ederken kendileri arpa ekmeği yemiş ve kaba kalın kumaştan elbise girmişlerdir. (s.70)

Süleyman Aleyhisselam bütün dünyanın hükümdarı, kuşların ve cinlerin idarecisi iken, zenbil örer ve bu şekilde geçinirdi; bir keresinde kendisinin saltanatını özenen birine şöyle demiştir: “Sen samimi olarak bir kere Sübhanallah desen ve bu tesbih Allah katında kabul olsa; o benim bütün saltanatından daha aladır; benim sultanlığımın zevali vardır, fanidir, halbuki senin tesbihinin ecri bakidir, asla fani olmaz ve onu ahirette hazır bulursun.” (s.71)

Bu sözlerinden anlaşıldığı üzere dünya bizatihi kötü değildir, onu kötü yapan genelde şer hususlarda kullanılmasıdır. Ama Allah dostları ve manevi terbiye almış sufiler cehennem ateşine giden maddi imkânları cennet tarafına yöneltirler. Hadiste belirtildiği üzere bu tür mal sahiplerine gıpta edilebilir ki Eşrefoğlu bu düşünceyi desteklemektedir. Bununla birlikte Eşrefoğlu Rumi'ye göre dünyayı ahiret için kullananların sayısı az olduğundan sufiler dünyadan kaçmalı ve para biriktirmemelidir. Eşrefoğlu bu hususta şu hadisi nakleder “her kim dünyayı severse ahiretine ziyan verir Her kim ahiretini severse dünyasına ziyan verir”. Ona göre sufi ne dünyaya ne de ahirete gönül vermeli tek derdi Rabbin rızası olmalıdır. Eşrefoğlu bu konuda şu hadisi nakleder “Dünya isteyene ahiret haramdır, ahiret isteyene de dünya haramdır, AllahTeâlâ'yı isteyene de her ikisi haramdır”

Eşrefoğlu'na göre elde bulunan malın derdi gönle girer ve salık gönlünden bu derdi uzaklaştırılmaz ise en iyisi mallarını elinden çıkarmasıdır. Zira şeytan kalbinde dünya sevgisi taşıyan kimseleri çok kolay aldatır. Hasan-ı Basri Hazretlerinin şu menkıbesini bu fikirlerine örnek olarak anlatır; müritleri derler ki: “Ya Şeyh! Şeytandan gayet mustaribiz hep bizi yaramaz işlere kışkırtıyor, elinize geçen dünyayı sıkı tutun size lazım olacak, diyor ve bizi hayırdan men ediyor.”

Hazret gülümser ve şöyle der:

Şeytan şimdi burada idi, O da sizden şikayet etti ve dedi ki: “Şu Ademoğullarına nasihat eyle, benim hakkıma tamah etmesinler,

kendi haklarına razı olsunlar, Hak Teâlâ beni huzurundan kovdu; dünya ve Cehennemi bana mülk eyledi, cenneti ve kanaati de onlara verdi. Şimdi bunlar kendi haklarını bıraktılar, benim mülküne tamah ediyorlar ben de onların imanlarını almayınca dünyayı onlara vermem. Eğer şeytanın mekrinden emin olmak isterseniz varın dünyayı terk edin ve dünya endişesini gönlünüzden çıkarın”. s.72

Eşrefoğlu'na göre insan dünya da hiçbir şeye sahip olamayacağı, dünyanın bir gölge gibi bir rüya gibi olacağını söyler ve şöyle der:

“Aklı başında olan kimseler bu fani dünyanın biraz gölgelenecek bir yer olduğunu bilir ve herhalde onun fani lezzetine meyletmezler. Açlığım tokluğumun, evim, barkım, oğlum, kızım davarım, bağım, bahçem” demez dünya yüzünde bir kara taşın bile kendisine ait olamayacağını bilirler dünya için ahireti terk ederek nefsin isteklerine bağlanmazlar”. (s.77)

Dünya sevgisinden uzak kalmak için ihtiyaç fazlası parayı biriktirmemek gerekir. Zira biriken para insanın hırsını artırır. O bu konuda zahitliği ile bilinen Rabia-i Adeviyye'nin şu menkıbesini anlatır: “Rabia Hatun ipliğini iki akçeye satar, ama akçelerin her birini bir avucunda taşır ki iki akçe bir araya gelip fitne çıkarımasın, yani mal toplandıkça ve elde servet arttıkça mal fitnessi de artar.” (87)

Eşrefoğlu pek çok konuda sufilere yaptığı eleştiriyi dünya sevgisi konusunda da onlara yöneltir. Zira bazı sufi gruplar veya sufilerin bazı yakınları maalesef insanların sevgilerini istismar etmekte, müridlerin bağışlarını yanlış yerlerde kullanmaktadırlar. İşin kötüsü bu tür insanlar başkalarının hayırlarına da engel olmaktadır:

“Aziz, bazı kişileri görürsün ki kendi mallarından sadaka vermek şöyle dursun, halktan gelen Müslümanlara ait sadakalara dahi kıyamazlar, biz müstehakkız diyerek alırlar, bir yana koyarlar, o para ile güzel cariyeler alırlar, kızlarına altın inciler, kıymetli eşyalar alırlar, sözün kısası nefsanî zevklerle meşgul olurlar.....amma yine de biz Resulullah (s.a.v.) ile ashabının yolları üzereyiz, biz alimlerdeniz, biz şeyhlerdeniz derler.” (s.107)



Eşrefoğlu'na göre ne Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ne de saha-be böyle davranmışlardır. Onlar birbirlerine gelen ikramları bile başkası daha layıktır diye almamışlardır: “Kendilerinin muhtaç oldukları şeyi dahi, onlara cömertlikle ikram ederler”. (Haşr, 9) ayeti onlar hakkında inmiştir. (s.108) Ebu Derda hazretleri tüm malını bağışlamış o kadar ki tek bir elbiseyi eşiyile paylaşmış, bu sebeple de namazlara bile geç kalmıştır. Ebu Derda'nın hikayesini uzunca anlatan Eşrefoğlu şu hadisi nakleder:

Cebrail (a.s) geldi ve “Ya Muhammed! Allah Teala sana selam ediyor, ve buyuruyor ki kim cennet ehlini görmek isterse Ebu Derda'ya baksın. (s.122) böylece o Peygamberimizin ve ashabının zühdünü bizler anlatarak takva iddiasında bulunan haris önderleri eleştirir.

Eşrefoğlu'na göre altın ve gümüşü seven hırslı fakirler de cimri zenginler hükmündedir. Yani mal sevgisi illa elde para ve servetin olması ile değil, gönülde olması ile de gerçekleşir. Fakir olan birisi dünyayı sever ise o da dünya ehli sayılır. Makbul olan fakir; fakirlikten şikayet etmeyen, beylerin ve uluların kapılarında el açmayan tıpkı ashab-ı suffe gibi olan, dilsiz gibi oturanlardır. (s.115)

Aynı şekilde sufiler de sabırlı olmalı sıkışınca geçim için tarikatı kullanmamalıdır. Tarikatı dilencilige dönüştürmemelidir “Sallık nefsinin muradı için dini, velileri kullanmamalı ben falancanın müridiyim diyerek” menfaat sağlamamalıdır. (s. 164)

Eşrefoğlu günümüzde de ciddi bir sıkıntı olan tarikat erbabının ticari faaliyetleri tarikat adına yürütmesi, müridleri işçi veya müşteri konumuna sokmasının yanlışlığını da anlayabiliriz. Tek bir kişinin bile tarikat ortamından maddi çıkar sağlaması hatalı iken bunun sistematik olarak yapılması çok daha ciddi bir suçtur.

## 2. Tefekkür-i Mevt

Nefis tezkiyesi için ikinci önemli uygulama tefekkür-i mevt olup, Eşrefoğlu'na göre ölümü unutan tul-i emel sahibi olur, gönlü kararır, Eşrefoğlu ölümü sevmek içinde bol infak yapmanın, malımızı ahirete göndermenin öneminden bahseder. Peygamber Efendi-

miz (s.a.v) ölümü sevemeyen bir sahabiye, ölümü ona unutturanın mal sevgisi olduğunu, mallarını ahirete yollaması gerektiğini bildirmiştir. Eşrefoğlu'na göre dünya malı merdivene benzer insan onunla kuyuya da iner, köşklere de çıkar. Mescit, köprü yaptırmak, borçluları kurtarmak ahirette cennet köşklarine çıkmak demektir. Mevlana'nın verdiği dünya malını okyanusa, insanı da gemiye benzeten misali o da tekrar eder (s.84)

Ölümü düşünmenin bir başka bir yolu da cenaze namazlarına katılmak, hastaları ziyaret etmek, kabir ziyaretinde bulunmaktır. Ayrıca Eşrefoğlu ölüm ile alakalı olarak peygamber ve evliya kıssalarına yer verir. Ölümden sonra insanın başına gelecekleri haber verir. Ayrıca kıyamet ahvalinde, kıyamette ki sorgu ve sualden sahneleri tasvir eder.

Eşrefoğlu'na göre nefs-i emmare bütün kötü ve çirkin huyların kaynağı olup bedenimizde gizlidir. Zahir ehli onu göremez. Zira nefis Âdemoğullarının damarları içinde dolaşır, Aynen şeytan gibi. Nefs-i emmare sahibini daima isyan ve günaha sevk eder, nefsi emmare bazen Müslüman olsa da münafıklığı hiçbir zaman terk etmez, bu nefsi alt etmenin yolu şiddetli riyazet ve sıkı bir mücadelede girmektedir. (s.274) Nefs-i emmare sahibini daima şekavete, götürür, onu hiçbir zaman hayra götürmez. Emmare sahipleri hadiste bildirildiği üzere yalan söyler, sözünde durmaz, emanete hıyanet eder, ahdini bozar, çekiştiği kimseye söver. (s.15) emmare demek buyurucu ve buyurduğunu yaptıran demektir. (16)

Bu hususta Eşrefoğlu'na göre önemli olan insanın nefsi-ni bilip tanınması, kötü huylarını ve çirkin ahlakını görmesidir. Eşrefoğlu'na göre nefs-i emmarenin kötü sıfatları; 1-hevaya uymak 2-öfkelenmek 3-şehvet 4-hırs 5-cimrilik 6-üçub (kendini beğenmek) ve 7-kibirdir. Bu yedi kötü hastalığın tedavisi ise yedi şekilde olur. 1-açlık, az yemek, 2- az konuşmak, 3 az uyumak 4- Halk içine lüzumundan fazla karışmamak, 5-zikirle meşgul olmak, daima la ilahe illallah demek 6-Mürşidi Kamile intisap etmek, 7-Mürşidi Kamil'in iradesine telim olmak ve onun emirlerine itaat

etmektir (s.277) Ona göre bu yedi metot nefsi emmarenin kötü vasıflarını iyiye çevirir.

Nefsin terbiyesi için öncelikle şeriata uymak gerekir. Şeriat Kuran ve sünnette belirtilen Allah'ın emirlerine sarılmak, yasaklarından kaçınmaktır. Şeriat ilk basamak olup ikincisi tarikattır. Ona göre tarikat züht ve takva hayatı yaşamak farzlara ilaveten vacipleri ve sünnetleri, nefse meşakkat gibi gelen amelleri tamamen ve harfiyen yerine getirmektir. Ona göre hakikat terbiyesi gönlü tamamen masivadan yani Hak Teâlâ'dan gayrı bütün mevcudatın ayırmaktır. Allah'ı bilmek ve müşahede etmektir. (s.273)

Eşrefoğlu nefsi emmareden zuhur edecek büyük günahları anne babaya asi olmak, içki içmek, zina etmek, namazı terk etmek, livata etmek, zekatı vermemek, gücü yettiği halde hacca gitmemek, ramazan orucunu tutmamak olarak sıralar. Eşrefoğlu bu günahlar arasında en çok livata meselesini gündeme getirir. Ona göre livata daha evvelki ümmetlerde akla gelmez iken ilk defa bizzat şeytan tarafından Lut kavmine öğretilmiştir. O akıl ve mantık olarak da livatanın lüzumsuzluğunu ispat etmeye çalışır, sadece ayet ve hadislerle yetinmez. Ayrıca tüyü bitmemiş gençlerin yüzüne bakılmaması konusunda sufileri özel olarak uyarır.(s.199) Sallık göz zinası dahil her tür zina çeşidinden uzak durmalıdır.

Eşrefoğlu gündeme getirdiği her konuyu uzun uzun ele alır, konunun iyi anlaşılması için ayet hadis, menkıbe ve akli delillerin her birini ustalıkla kullanır. Onun için anlaşılma önemlidir. Hatta Eşrefoğlu kitabı Türkçe yazmasının sebebini de buna bağlar ve şöyle der: “Zira bu kitabın Türkçe yazılmasının sebebi, herkesin kolaylıkla okuyup anlayabilmesini sağlamaktır.” (s.217)

Eşrefoğlu nefsi emmareyi tezkiye etme hususunda dervişleri teşvik için müjdeleme ve korkutma yolunu beraberce kullanır; insanları cehennem ile Zebaniler ile korkutur Mesela şöyle der:

“Ey kardeş: nasıl korkmayalım ki Kahhar Tanrı'nın zindanı cehennemdir. Orada aman bilmez ve aman vermez Zebaniler vardır. Hak Teala her asi için bir cehennem yaratmaya kadirdir (s.219) Fuhuş ortamlarında bulunanlar, salih kulları incitenler, zekatlarını

vermeyenler cehenneme girecektir. (s.188) Eşrefoğlu bu haramlardan vazgeçirmek için insanları cennete de özendirir. Bu mana da der ki: “cennet ehlinin yediği yemişlerden bir tanesinin suyunu siksalar ve bir damlasını dünya denizlerine damlatsalar, bütün acı denizler şeker şerbetinden tatlı olur. Dünyanın en güzle kokuları bir araya gelse cennetin bir zerre kokusu kadar etmez.” (s.188-189)

Eşrefoğlu inzar ve tebşir metodunu son derece yetkin bir şekilde kullanır, ayet hadis, eser ne varsa konu ile alakalı olarak detaylıca anlatır. Ona göre nefsini terbiye etmeyenler hem bu dünyada hem de ahirette rezil olacaklardır. Mesela içkinin kötülüğünü, cehennemde içki içenlere verilecek ağır cezaları anlatır, bununla da yetinmez dünya hayatında sarhoşların uğradığı belaları ve iğrenç durumları paylaşmaktan geri durmaz:

“İmam Ebulleys buyurur: “Bir gün Bağdat kabristanında bir sarhoş gördüm. Kendisini bilemeyecek kadar sarhoştur ve bir yandan işiyor, bir yandan da herhâlde abdest aldığını sanıyor ve “elhamdulillah-illezi cealel islame Nuran velmâe tahura, diyor ve Allah’ım beni tövbe edenlerden ve temizlenenlerden kıl diye abdest duası ediyordu. Bir başka gün yolda düşmüş bir sarhoş gördüm, bir köpek onun ağzını yalıyor o da köpeğe: “Ey benim efendim!” diye iltifatta bulunuyordu. (s.181)

Eşrefoğlu’nun fıkıh kitaplarını oradaki fetvalara vakıf olduğunu görüyoruz. Mesela içki ve sarhoşluk veren maddelerle alakalı olarak şöyle der: “Afyon vesaire gibi sarhoşluk veren bitkilerde haramdır. İmam-ı Malik, İmam-ı Muhammed, ve İmam-ı Şafii reahmetullahi aleyhim ecmain bunu açıkça beyan etmişlerdir. İmam-ı Azam Ebu Hanife ve Ebu Yusuf rahimehullah katlarında ve Hidaye şerhi olan Nihaye’de bu konuda şöyle der” (s.187) Eşrefoğlu sadece tasavvuf kitaplarını değil fıkıh kitaplarını da rahatlıkla kullanmaktadır.

Eşrefoğlu fıkhi hassasiyetin yanında kelami açıdan da meseleleri ele alır. Bir işi işlemenin haram veya helal olması yanında onun iman ve küfür noktasından da hükmünü öğreterek insanların aki-

delerini de korumaya çalışır. Zira nefs-i emmare haramları helal görme, onları hoş gösterme eğilimindedir. Bu sebeple o haramları helal diye işleyenlerin küfre düşeceğini, imanlarını kaybedeceklerini sık sık dile getirir. Mesela sarhoşluk veren maddelerin itikadi yönünü şöyle açıklar:

Camiü's-sağır şerhinde (sarhoşluk veren maddeler ile ilgili şöyle denilmiştir: “Her kim helaldir diye yese veya içse kafir olur ve Hak Teala huzuruna imansız gider.” (s.187)

Her tür günahı utanmadan işleyen, Rabbine asi olmaktan kaçınmayan nefsin dizginlenmesi için Eşrefoğlu ayrıca şu metotları tavsiye eder:

### 3. Az yemek, açlık

Aç kalmak, oruç ve perhiz hemen tüm mistik hareketlerin ittifak ettiği bir metottur. Hristiyan ruhbanlığında, Uzakdoğu mistik hareketlerinden açlık vazgeçilmez bir manevi terbiye yoludur. Eşrefoğlu da nefs-i emmarenin terbiye edilmesinde az yemeyi, nefsi aç ve susuz bırakmayı terbiye metodunun ön sıralarına koyar. Açlık nefsi zayıflatsa da onu tamamen etkisiz hale getirmez, Eşrefoğlu bunu aç kurt örneği ile verir. Her ne kadar aç bir kurt zayıf düşse ve sürüye saldırmayacak gibi görünse de fırsat bulduğunda konyunları parçalamaktan geri durmaz. (s.275)

Eşrefoğlu'nun bu örneğinin benzeri Mevlana'nın mesnevisinde geçen yılcının ejderhası hikayesi ile anlatır. Onun anlayışına göre bütün azalarımızın enerji kaynağı mide olup insan az yediğinde azaların şerre giden enerjisi kesilmiş olur. İnsan aç kalırsa, gözü harama bakamaz, ayak fisk meclislerine yürüyemez, dil yalan söyleyemez, kulak çalgı meclislerinde haram sesleri dinleyemez, hatta bir adım daha ileri giderek Eşrefoğlu “bırakın haramı, helal işleri yapmada bile teennili davranır” der. (291)

Eşrefoğlu, tokluğu her tür şehvetin sebebi olarak görür, ona göre azalarımız musluklar gibidir, mideye yemek girmez ise bu musluklardan su akmaz, su akmayınca da kimse sizin tarafınıza gelmez. Açlığın fayda ve zararlarını uzunca anlatır. Tüm saadet-

lerin az yemekte, bütün şerlerinde çok yemekte gizli olduğunu ifade eder.

Eşrefoğlu'na göre manevi gelişim için sadece az yemek yeterli değildir, ayrıca yenilen tüm gıdaların helal ve tayyib olması gerekir. Bu sebeple o açlık bölümünde helal yemeyi de ele alır ve “ibadet on kısımdır, dokuzu helal yemektir” hadisini aktarır. (291)

Eşrefoğlu, sahabe döneminde çok yeme adetinın hiç görülmediğini tüm sahabelerin yeme hususunda itidalli olduğunu ifade eder. Hz. Aişe (r.anha)dan rivayetle Peygamber Efendimiz'den (s.a.v) sonra ortaya çıkan ilk bidatin çok yemek olduğunu söyler. Tüm diğer bidatler çok yeme bidatinden sonra ortaya çıkmıştır, o dönemde ashab çok yemeğe korkar, çok yersek imanın tadını alamayız şeklinde düşünürlerdi. Eşrefoğlu da çok yemenin sadece manen değil madden de sağlığa zarar vereceğini, *insanın çok yemekten hastalanıp doktor kapılarında sürüneceğini ve en sonunda ölmü bir kurtuluş gibi görüp ölmek isteyeceğini* ifade eder ki onun bu tahlili gerçekten de bugünü tam ifade etmektedir. 294.

Eşrefoğlu'nun bu sözleri günümüzde israf toplumunun halini ifade etmesi açısından önemlidir. Daha da acısı bazı sufi meclislerinde de lüks tüketim abartılı ikramlar görülmektedir ki bu tür abartılı durumlar yanlıştır.

Eşrefoğlu ayrıca çok yeme fitnesinin sadece avam arasında değil, âlim, talip ve şeyhlerde de görüldüğünü söyler bu tür tutuma sahip sufileri eleştirir, nitekim bazı sufilerin davetten davete koştüğünü, kuzular çevirip kebablar yediğini ve bunun avam için kötü örnek olduğunu ifade eder. Böyle bir tasavvuf anlayışını benimseyenler nefs-i emmare tarafına dönmüş, hak yönünden uzaklaşmışlardır. Zira Allah Teâlâ, Tevrat'ta şişman âlimleri kendine düşman edineceğini bildirmiştir. (s.293)

#### 4. Az konuşmak

Manevi terbiyede insanın diline sahip çıkması her zaman önemli olagelmıştır. Sufiler buna killet-i kelam derler. Eşrefoğlu'na göre az yemenin hemen peşinde az konuşma prensibi gelir. Salik diline sa-

hip olmalıdır diline sahip olamayanlar ve ağızlarına gelen her şeyi söyleyenler de ne din kalır, ne de iman; ahiretleri harap olur gider. Çok konuşanların dillerinden tüm insanlar bilhassa da komşuları incinirler ki komşusunu incitmek gayet büyük bir günahdır. (s. 303)

Eşrefoğlu'na göre nefisle mücadele her daim devam eder, bunun en büyük silahı mübahları azaltmaktır. Salık yemeği, uykuyu azaltmalı, nefsi ne isterse tersini yapmalıdır: eğer nefis yalnız kalmak isterse salık cemaatle namaza gitmeli, konuşmak istediğinde susmalı, susmak istediğinde konuşmalıdır.

Eşrefoğlu sözü 1-haram, 2-helal 3-haram ile helal karışık 4-haram veya helal olmakla ilgisi olmayan mübah, olarak dört bölümde inceler. Ona göre haram olan söz zehir gibidir, insanı helak eder. Helal olan söz zehirlerin tesirini gideren panzehir gibidir. Zikirle meşgul olmak, Elhamdülillah, Allahu ekber demek, Peygamberimize Salatü Selam getirmek, Kuran-ı Kerim okumak, ihlas ile halka nasihatte bulunmak, Allah rızası için halkı hak yola davet etmek hepsi helal sözlerdir.

Haram ve helal karışık olan sözler hem faydası hem de zararı olan sözlerdir, zehir ile panzehirin karışık olması hali gibidir. Bu tür karışık sözlerin zararı yararından çoktur; karışık sözlere şu tür kelimeler örnek verilebilir:

Mesela bir insan hak sözü söyler ama içine riya karışmıştır, şöhrret kaygısı karışmıştır; “Maşallah ne bilgili, ne hoş ne zahid kişi” imiş desinler hürmet ve riayet etsinler niyetiyle söylemiştir, bunlar karışık sözlerdir. Bu sebeple sufi yeri geldiğinde Melami olmasını bilmeli, insanların övgü ve yergilerini aşmalıdır.

Ne haram ne de helal olan söze gelince, bunlar fayda ve zarar vermeyen içinde, yalan, gıybet ve iftira olmayan, bir yeri tarif eden sözlerdir. Mesela bir şehrin güzelliğinden veya pahalı oluşundan, mescitlerin çokluğundan bahsetmek gibi sözler, ne kâr ne de ziyan getirir, mübah olmakla beraber insanları fazlaca övmek ve yermek ise insanı günaha sokar. Eşrefoğlu ağızından çıkacak her sözün ve alıp verdiğimiz her nefesin hesabı olduğunu söyler ve salikleri dikkatli olmaya davet eder.

“Hak Teâlâ, Âdemoğullarının nefeslerini hesap ile sayılı verir ve yine onları hesap ile sayılı alır. Her kul için tahsis edilen melekler o kişinin sayılı nefeslerini nasıl ve nerede harcadığını hesap eder ve defterine yazarlar. Yalan söylersen bir türlü, gıybet edersen bir türlü, iftira edersen başka bir çeşit ceza vardır”; Eşrefoğlu’na göre fasıkları yüzüne karşı övmek de ciddi bir suçtur. Kamil Müslüman fasıkları övmez, onların günahlarının yayılmasına vesile olmaz. Eşrefoğlu bir hadiste günahkarları ve zalimleri övenlere Allah Teala’nın gazap edeceğini haber verir. 305-306

Eşrefoğlu’na göre fisk; sadece içki içmek gibi gözle görülen fiiller değildir. İnsanın diliyle yaptığı dedikodu, iftira, riyakarlık da bir çeşit fisktır. Eğer insan haram olan dil günahlarının helal olduğunu söyleyerek işlerse dinden çıkar kafir olur. Mesela bir insan gıybet yaptığı halde: “böyle yapma” diyene, “ben gıybet yapmıyorum, doğruyu söylüyorum” dese dinden çıkar, çünkü o gıybeti inkar etmiştir. Bu sözü söyleyenler “Allah’ın gıybettir” buyurduğunu “Gıybet değildir” demiş ve gıybeti helal görmüş olurlar. Bu sebeple lüzumsuz konuşmalardan susmak maneviyatın en vazgeçilmez prensibidir. 329

Aynı şekilde Eşrefoğlu’na göre insanları güldürmek için şakalar taklitler yapan insanlar dil ile işlenen günahların en kötüsünü işlemektedirler. Maskaralık ederek halkı güldürenler, olur olmaz şakalara gülenlerin gönlü ölür, gönlü ölen kişi Allah’a şaki olur, şakiler de cehenneme atılır. Bu konuda Eşrefoğlu “artık onlar (kazandıkları küfür ve isyanın) cezası olmak üzere az gülsünler ve çok ağlasınlar (tövbe 82) ayetini hatırlatır, çok gülen çok şakalaşan kimseler için Eşrefoğlu şöyle der:

“Ey gafil! Sen yılda bir kere olsun günahlarını hatırlayarak ağlamazsın, fakat nefesine hoş gelen şeyleri günde birkaç defa hatırlayarak kakhaha ile gülersin” s.307

Bu sözler özellikle komedi programlarının revaçta olduğu günümüzde bizler için bir uyarıcı olmalıdır. Standup, gibi isimler adı altında insanları güldürmek son derece cazip meslek haline gelmiştir.



Ayrıca Eşrefoğlu'na göre sır saklamamak, yalan söylemek dedikodu ve iftira etmek dilin büyük afetlerindedir. 316-317

Eşrefoğlu az konuşma, doğru konuşma konusunda şu şiiri söyler

Arifi gör değme sözü söylemez,  
Değme bir söze cevab eylemez,  
Ger yürüye ger yata ger uyuya,  
Bir nefes haşa ki beyhude vere,  
Uykusundan uyanır Allah der,  
Her nefes kim vere Ya Rabbi der,

Zayi etmez bir demi bir saati,  
Zikri tesbihtir dilinde adeti,  
Çün dilin tuttu bunlar söylemedi,  
Alem içre söylenir kaldı adı

Ya İlahi sen medet kıl bize  
Sen sabırlık ver bizim dilimize  
Eşrefoğlu Rumi sen tut dilini  
Hazrete arz eyle her dem özünü (s.331)

## 5. AZ UYUMAK

Eşrefoğlu'na göre gece namazına vakit ayırmak için salık az uymaya çalışmalıdır uykuyu altıya ayırır: gaflet, şekavet, ukubet, kaylule, ruhsat, hasret ve şöyle der

“Ey kardeş! uyursan Hiç olmazsa ruhsat uykusu veya kaylule uyu.” s.333

Ona göre gece ile ilişkisi açısından insanlar farklı tutumlar içindedir. Bir kısım insanlar için geceler bir fırsat ve saadet kaynağıdır. Herkes uyurken onlar Rableri ile meşgul olur, geceyi sevgilisini bekleyen biri gibi hasretle beklerler. Bu sebeple onların uykusu hasret uykusudur. Bir kısım insanlar için geceler günah işlemek, hırsızlık yapmak, eğlence yerlerinde geceleme manasına gelir. Bunlar kendilerini eğleniyor zanneder ama aslında onlar cehen-

nemi burada kazanmaktadırlar. Bunların uyku vakti, şekavet ve ukubet uykusu sayılır. Başka bir taife de geceleri ölü gibidir kabirde uzanmış yatan insanlara benzerler. Onların uykusu gaflet uykusudur şu farkla ki onlar sabah namazına kalkarlar. Aksi takdirde onlarda şekavet uykusu uyumuş olurlardı. Eşrefoğlu şekavet ve ukubet uykusu uyuyanlar hakkında şöyle der:

“Ey halini bilmeyen biçare! Sakın sen de hallerini bilmeyen bu iki taife gibi olma sonra ziyan edenlerden olursun. Hak Teâlâ'nın hışmına uğrarsın, cehennemde türlü türlü azabı uğrarsın, gecelerini zikirle tespihle namazla niyazla yalvarıp yakarma ile geçirenlerden ol ki cennete gidebilesin, orada **şarabentahura** içebileşin (s.339)

Eşrefoğlu az uyumaktan ne kastettiğini muğlak bırakmaz ve mübtedi dervişlerin günde 8 saat uyumasını tavsiye eder. Bundan daha az uyuyan dervişlerin gündüz halsiz ve mecalsiz kalacağını söyler. Eşrefoğlu'nun bu görüşü son derece ilginçtir, zira bazı sufiler günde birkaç saatin insana yeteceğini ileri sürmüşlerdir. Gerçi o da ileri derecedeki dervişleri için gece uyanık kalmanın bir zevk olduğunu ve onların manevi durumlarına göre istedikleri kadar az uyuyabileceğini söyler. Bu hususta şu tasavvuf büyüklerinin sözlerini delil gösterir.

Ebu Süleyman Darani şöyle buyurur: “Geceleri uyanık olanlar ve ibadet edenler bu ibadetlerinden öyle zevk lezzet ve sefa bulurlar ki ne yanları üstüne horul horul uyuyan, ne de sabahlara kadar eğlence yerlerinde vakit geçirenler aynı zevk ve lezzeti bulabilirler.(s.342) Şeyh Şahabettin Ömer Sühreverdi şöyle buyurur: “Sadık bir mürid geceleri münacaatta bulunmak üzere halvet ettiği zaman onun gecesinin nuru gündüzünün her saatine yayılır, onun gündüzü gecesinin himayesinde bulunur.”(s.345)

Eşrefoğlu dervişlere uyanır uyanmaz Allah'ın zikri ile meşgul olmasını tavsiye eder. Zira ona göre müritler küçük bir çocuğa benzer çocuklar bir şeye istekli olarak uyuduklarında o şeye istekli olarak uyanırlar. O bu konuda şu hadisi de zikreder; “Nasıl

yaşarsanız öyle ölürsünüz, nasıl ölürseniz öyle haşrolunursunuz” (s.348)

Geceleri çok uyumanın ve ihya edememenin sebebi insanın gündüz günah ve malayani işlemesidir. s.344 Geceleri ibadete kalkmamanın başka bir sebebi de müridin fazlaca yemek yemesidir. Eşrefoğlu peygamberlerin her gece ibadete kalktığını, kalkamayanların da ilahi itaba uğradığını anlatır. Bir kere fazlaca yemek yiyip gece ibadetine kalkamayan Yahya a.s. Allah Teala'nın azarlamasını muhatap olmuştur. O bu hadiseden yola çıkarak şu öğüdü verir: “Düşün ve insaf et! Hayvan gibi karnını doyurup ve doldurup, yabana bırakılmış leş gibi uyuyanlara acaba nasıl bir azar ve ihtar olacaktır.”(s.336)

Eşrefoğlu'na göre gece namazına vakit ayırmak için salih kimseler çok uyumamaya alışmalıdır. Eğer uyuması gerekiyorsa da ruhsat uykusu veya kaylule uykusunu tercih etmelidir. (s.333) Bu uykuyu da gecenin başında yatsı namazından sonra yapmalıdır. Yatsıyı kılan mürid biraz nafile kılmalı zikir ile meşgul olmalı uyku basınca yatıp uyumalı, gecenin ortasında kalkınca hemen abdest almalı 10 rekat nafile sonra vitir namazını kılmalıdır. akabinde zikir ile meşgul olmalıdır. Eşrefoğlu'na göre uyku basınca zikir ile meşgul olmak doğru değildir, zira gaflet ile yapılan zikir makbul değildir. (s.344)

Eşrefoğlu uyku ve yemek konusunda şeyhinin tavsiyesini de paylaşır. Şeyhinin tam ismini önce, Şeyh Hüseyin İbn-i Şihabuddin Mehmed bin Şeyh Muhyiddin-i Abdülkadir-i Geylani (k.s) olarak zikreder ve şu sözünü nakleder: “Geceleri bir kere uyuyun ve gündüzleri bir kere yiyin!” (s.344)

Az uyuma bölümünde Eşrefoğlu gece boyu, uyku öncesi ve sonrası okunması gereken dua ve zikirler konusunda da bilgi vermiştir. Mesele sadece az uyumak değil, uyanık vakitlerimizi en iyi şekilde geçirmektir. Gündüz ve gece her fırsatta müridin zikir ile meşgul olması, gönlünde masivaya yer vermemesi gerekir.

#### **6- Halk içine lüzumundan fazla karışmamak:**

Eşrefoğlu'na göre manevi gelişim için halktan uzak kalmak

manasına uzlet son derece önemlidir. Zira halktan ayrı kalmayan kimse dilini, dinini, karnını ve gözünü koruyamaz. Kişi halkın arasına karışınca onların lüzumsuz hatta günah işlerine uymak zorunda kalır. Onların boş işlerine uymasa ve karşı koymaya kalksa kendisine düşman olurlar, asla rahat bırakmazlar. Tüm bu sıkıntılardan kaçmanın yolu halka karışmamaktır. Arifler “halk ile beraber olmak ateşle beraber olmak gibidir” demişlerdir.(s.355)

Bu sözden kasıt yanlış insanlarla beraberliğin insanı cehennem ateşine götüreceği veyahutta insanın daha sonra pişmanlık ateşi ile yanacağı yanlış işler yapacağı olmalıdır. Bu sebeple müridler, özellikle mübtediler için halka karışmayı olabildiğince aza indirmeye çalışmışlardır. Eşrefoğlu, Süleyman Darani'den rivayetle halka karışmanın ölçüsünü şöyle verir: “Vakit namazları, cuma ve bayram namazları, cenaze namazı kılmak dışında halka karışmaya asla izin yoktur.”(s.357) Yine Süleyman Darani: “Aslandan kaçır gibi insanlardan kaç” buyurmuştur.(s.357)

Eşrefoğlu uzleti rahmanî ve şeytanî olmak üzere ikiye ayırır: Bir derviş “başkalarına zarar vermeyeyim” diye uzlete giriyorsa onun uzleti rahmanîdir. Eğer salık kendi halini beğeniyor da; “halkın şerrinden kurtulayım” diye uzlete giriyorsa bu şeytanîdir. Zira bunda diğer müslümanlar hakkında su-i zanda bulunma söz konusudur.(s.360)

Rahmani uzlete girenler tasavvufun da amacı olduğu üzere nefislerini kötü görürler ve ona:

“Seni bir yere bağlayayım da kimseye zararın olmasın” derler, bu manada o insanların pek çoğunun uzleti yanlış yaptığını ve kendilerini iyi, toplumu kötü görerek uzlete girdiklerini zannettiklerini ifade eder. Eşrefoğlu bu tür insanları yalancı olarak isimlendirir. Bırakın uzlete girmeyi öncelikle onlar İslam’a girmelidirler. Bu tür insanları o Yunus Emre'nin şu sözleri ile eleştirir:

Kerametim vardır deyu halka salihlik satarsın  
Nefsini müslüman eyle var, kerametini oldur senin. (s.361)

Eşrefoğlu uzlet babıyla ilgili olarak ihlas ve riya bahislerinden de uzunca söz eder, zira bu iki kavram uzlet ile yakından ilgilidir. İnsan yaptığı güzel amelleri halkın görmesi için yapar çoğu zaman. Eşrefoğlu'na göre riyanın da aslı dünya sevgisi, dünyanın izzeti, hürmeti ve şöhretini sevmektir.

Ona göre ihlas, işlenen her amelin sadece Allah için işlenmesidir. Bu durumda salik günahlarını insanlardan sakladığı gibi amellerini de halktan saklamalıdır. Hatta günahlarını açığa vurmali, güzel amellerini ise gizlemelidir. Eşrefoğlu bu hususta "İnsanların seni yaramaz ve hayırsız görmelerine de aldırmamalısn." der (s.363)

Eşrefoğlu'na göre salik farzları aleni yapmalıdır, cemaatle namaz, ramazan orucu, bayram namazı, gizlenmemelidir. Onun bu tavsiyelerinden farzları eda etmede riya olamayacağı anlaşılmaktadır. Eşrefoğlu'na göre uzlet müridlerin şeriatın emirlerini yerine getirmesine engel değildir. Onun ciddi bir medrese eğitimi almış olması, tarikat ile şeriatı dengeli olarak cem etmesine vesile olmuştur. böylece o dini konularda tartışma yaratabilecek uygulamalardan uzak durabilmiştir. Zira bazı tarikat erbabı halvet halinde iken cemaati ve cenaze namazı gibi bazı vazifeleri ihmal ettiği için eleştirilmiştir.

Eşrefoğlu ibadetlerin dış yüzüne aldanmamamızı ve onlara güvenmememizi tavsiye eder. Nefs-i emmare insana hakim oldukça tehlike devam etmektedir. Bu sebeple suri amellerin yanında salik batını ve manevi amelleri de yapmaya çalışmalıdır. (s.21)

Eşrefoğlu, amel işleyip te bunların kalitesini araştırmayanları, ibrişim ve ipek diye uzak diyarlardan işe yaramaz abaları getiren tüccara benzetir. Salik ahirete gitmeden amel bohçasını açmalı nefs-i emmareden olanları terk etmeli, levvame ve mülhemedden olanları da gözden geçirmeli, masiva karışanlarını ayıklamalıdır. Ona göre Allah'a layık olan ameller ancak mutmaine seviyesindeki amellerdir. Bunun için salik amellerini bir mürşide arz etmeli onun rehberliğinde bu makama yükselmelidir. (s. 23)

## 7. Daima zikirle meşgul olmak, çokça la ilahe illallah demek

Zikrullah bölümünde Eşrefoğlu ayet ve hadislerden pek çok is-

tişhad getirir. O zikri 1-sadece dil ile, 2-hem dil hem gönül ile 3-hem dil, hem gönül hem de tüm uzuvlar ile yapılan zikir olmak üzere üçe ayırır. Birinci çeşit gaflet ile yapılan zikirden kimseye fayda olmaz der Eşrefoğlu. Hatta o bu tür zikredenleri kazip olarak isimlendirir. Çölde giden bir insanın su su demekle susuzluğu gitmediği gibi sadece dil ile Allah diyenlerin de gönlü itminana ermez. Bu sebepten her salık can u gönülde zikir ile meşgul olmalıdır. Eşrefoğlu zikrin can u gönülden olması gerektiğini şöyle ifade eder:

“Cân u gönülden gerektir, Halıkı zikreylemek;  
Yoksa, ya Allah demek kolay gelir her dile... (s.81)

Zikrin en büyük faydası kalpte muhabbetullahı hasil etmesi, masiva sevgisini çıkarması, vesveseleri kesmesi, şeytanı da avare bırakmasıdır. Zikir imanı güçlendirir, gönül pasını giderir, gönlü nurlandırır, (s.385-387)

Bir kere ihlas ile lailahe illallah diyen kulun tüm günahları affedilmesi hadisini rivayet eder. (s. 168) Ayrıca “Her şeyin bir cilası vardır, Kalplerin cilası da “la ilahe illallah muhammedün rasulullah zikridir”, “zikirlerin efdali la ilahe illallah zikridir” hadislerini rivayet eder.

Ona göre zikrin tam faydası için zakir zikrinde fani olmalıdır, o kadar ki ismin nedir diyene bile, yapmış olduğu zikri ile cevap verecek hale gelmelidir. (s.395) Eşrefoğlu Hallac’dan sadır olan “enel hak”, ve yine Bayezid’den ortaya çıkan “subhanima azama şani” şatahatlarını bu hal ile açıklar. Hallac Ya Hak zikrinde o kadar fani olmuştur ki ismini soranlara ene’l hak demiştir. Bu onun zikrinde fani oluşunu gösterir, yoksa o ilahlık iddia etmemiştir.

Eşrefoğlu sufilere çıkan bu tür sözlerin başka nesnelere de çıkmış olduğunu söyler ve bunu da şatahata delil sayar. Allah Teala bir insandan hitap edebildiği gibi bir ağaçtan da hitap etmiştir. Buna delil olarak o Hz. Musa’ya ağaçtan gelen “İnni enallah” ke-

lamını gösterir. “Allah’ın hitabı ağaçtan gelir de insandan gelmez mi?” diye sorar Eşrefoğlu. (s.397)

Eşrefoğlu’na göre maşukta fani olma hali beşeri aşkta da sıkça görülür. Mecnun’a “ismin ne?” diye sorulduğunda; Leyla cevabını vermiştir. Beşeri aşkta bile böyle bir sekr hali oluyorsa ilahi aşkta sekr halinin olması normaldir. Eşrefoğlu bu sekr halini hadiste geçen unutma hali ile de eş görür. “Unutkanlıkla hata edenlerden kalem kaldırıldı” hadisinde geçen unutmayı sekr hali ile açıklar. Yani zikir ile kendini unutan ve Rabbinden fani olan kimseler, bu halde iken söyledikleri sözlerden sorumlu tutulmamalıdır.

Eşrefoğlu zahir ulemasının zikir ve sema konusunda itirazlarının aşırı olduğunu söyler ve bu konuda Gazali’nin fikirleriyle onlara cevap verir.

Gazali’den istifade ile o, semada bayılma ile ilgili olarak “Rablerinden korkanların, ondan kalpleri titrer, sonra Allah’ın zikri ile kalpleri ve derileri yumuşar”. (Zümer, 23) ayetini delil getirir. Ona göre ayette bahsi geçen duruma en güzel örnek Hz. Ömer’in Kuran-ı kerim okurken sayha etmesi, düşüp bayılmasıdır. (s.403) Hz. Ömer gibi kavi bir sahabe bile Kuran-ı Kerim karşısında kendinden geçip bayılıyorsa ondan sonra gelen sufilerin zikir ile sekr haline girmeleri ve kendilerinden geçmeleri son derece normaldir.

Eşrefoğlu’na göre sema ve manevi cezbe hali sadece sahabe-lerde değil ayrıca Peygamberimizin hayatında da görülmüştür. Uzunca senedini verdiği rivayete göre Peygamber Efendimiz’e (s.a.v) Cebrail a.s. gelmiş ve “Ya Resulellah! Senin ümmetinin fakirleri, zenginlerden 500 yıl önce cennete gireceklerdir” haberini getirmiştir. Peygamberimiz bu habere sevinmiş ve “içinizden bir şeyler (kaside) okuyabilen var mı?” diye sormuş, bir bedevi de “Ya Resulellah ben okurum” demiş ve şu beyitleri okumuştur:

Sevgi yılanı ciğerimi soktu, o yaranın ne doktoru var ne de rukyecisi,<sup>1</sup>

Ancak aşık olduğum Sevgili hariç, benim ilacımda rukyemde onun yanındadır.

<sup>1</sup> Rukye: Hastaları okuyup üfürerek iyileştirme.

Bedevi bu beyitleri okur okumaz, Aleyhisselatu vessalam efendimiz ayağa kalkmışlar, ashabda vecde gelerek ona tabi olmuşlardır. Peygamberimiz o kadar hareket etmiştir ki ridası sırtından düşürmüştür. Onu kendine getirenlere Peygamber Efendimiz (s.a.v), “sema ve vecd de düşen yârânındır” demiş ve mübarek ridası 400 parçaya bölünmüş, teberrüken oradakilere dağıtılmıştır. (s.406) Ona göre bu hadiseden vecd halinde sema etmenin caiz olduğu anlaşılır.

Eşrefoğlu semayı üçe ayırır, bunlardan ilk ikisinde nefsin zevki ve arzusu vardır, bu ikisinde nefsin iradesi yok olmaz. Üçüncü çeşidinde ise nefsin arzusu yoktur ve bu semanın kaynağı ilahi varidattır. Nasıl ki değirmene gelen su değirmen taşını çeviriyorsa, ilahi varidatlar bir kalbe geldi mi, o kalp kendiliğinden dönmeye başlar. İlahi varidat neticesinde ortaya çıkan semada ruh, beden üzerine hakim olur. İnsan bu esnada ateşe girse yanmaz, suyun üzerinde sema yapsa içine batmaz, havaya yükselse yere düşmez.

Bu konuda Eşrefoğlu peygamberimiz ile Hz. Cafer ve Zeyd (r.a) arasındaki şu hadiseyi de bu hususta delil gösterir. Ahmed b. Hanbel, Hz. Ali'den rivayet eder:

Bir gün Cafer ve Zeyd, Allah Resulünün huzuruna vardılar, Peygamber efendimiz (s.a.v) Zeyd'e: “Sen benim kölemsin!” buyurdu.

Zeyd sevincinden hemen raksa başladı. Sonra Cafer'e  
-Sen suret ve sirette bana benzersin! Buyurunca o da raksa başladı. Sonra bana da hitap buyurdu: Sen de bendensin! Ben de raksa başladım. (s.408)

Eşrefoğlu'na göre tüm bunlar semanın mubahlığına delildir. Bu konuda şüphesi olan fukaha ve ulema anlamadıkları bu konularda hüküm vermede acele etmemeli, tevakkuf ederek sufileri kendi hallerine bırakmalıdırlar. O şöyle der: “Muhakkak bazı zanlar günahdır” (Hucurat, 12) ayeti kerimesinin mefhumundan korkmak gerekir. Kamil bir imanın alameti hiç kimseyi hor görmemek, bütün mahlukata iyi nazarla bakmaktır. Kaldı ki ehl-i kıbleye ve ehl-i tevhide kötü gözle bakmaktan, sövmekten ve iftira etmekten son derece sakınmalıdır. Onları kendi hallerine bırakmak, eziyet etmemek daha hayırlıdır. Çünkü onların hallerini ancak onlar gibi olanlar bilirler.” (s. 410)



Açık haramlar, çirkin günahlar aleni işlenirken ses çıkarmayan onları hoş gören fukaha ve ulema üzerlerine vacip olmadığı halde sema, zikir ve devrana karşı çıkmakla hata yapmışlardır. Bidat olmadığı halde bunlara bidat ismi vermişler, sufilere sövüp saymışlardır. Böylece hem kendileri, sapmış hem de başkalarını saptırmışlardır. (s.411)

Eşrefoğlu'nun ulemaya yaptığı bu eleştiri günümüzde de geçerlidir. Aleni haram ve yanlış inançlarla savaşmayan bir takım mürekkep yalamış insanlar, işi gücü bırakıp sufiler ile uğraşmakta, onlara hakaret etmeyi vazife bilmektedirler. Halbuki sufilerin bu zararsız devran ve zikirleri hususunda onlar tevakkuf etmelidirler.

Eşrefoğlu'na göre şeyhlik makamının bir göstergesi de salikin vecd ile olan ilişkisidir. Zorla vecde girmek manasına tevacüd sufilerin avamının halidir. İhtiyarını kaybederek vecde giren salıklar ise sufilerin havassıdır. Ehassul-havas ise varidatlar karşısında ihtiyarını kaybetmez, duruma göre onlar dilerlerse vecde gelip sema ederler, dilemezler ise bir kenarda sessiz sedasız otururlar. Eşrefoğlu bu sufilere ehl-i vücud sufiler ismini de verir. Bunlar maneviyatın en üst makamında olup, şeyhlik makamını hak eden kimselerdir. Bu makamda olanlar varidatlara teslim olmaz, aksine onları istedikleri gibi yönlendirirler. Sükunet içinde otururken bile vecd, aşk ve sarhoşluk hallerini yaşarlar, ama dışardan bakanlar bunu anlayamaz. Onlar hareket etmeksizin seyr ederler. Nitekim Cüneyd-i Bağdadi bu vücud ehli sufilere örnektir. (s.411)

Netice olarak Eşrefoğlu sema ve vecd hakkında Kuran ve sünnetten deliller getirmiş, bizzat Peygamber Efendimiz'in sema yaptığını ifade etmiştir. Ayrıca sahabeden pek çok sema ve raks delilleri ortaya koymuştur. Böylece o semanın dinin dışında bir şey olmadığını münkirlere göstermek istemiştir.

### **8. Mürşid-i Kamil'in terbiyesine girmek:**

Eşrefoğlu'na göre salike Allah Teala'yı sevdirecek bir mürşid-i kamil araması elzemdir. Bu konuda onun sünnetten delili şu hadistir: "Muhammed'in ruhu kudreti kabzasında bulunan Allah hakkı için,

muhakkak ki Allah Teala'nın en sevgili kulları, Allah'ı kullarına sevdiren ve kulları da Allah'a sevdirenlerdir." Demek ki insanın Allah tarafından sevilmesi bir mürşidin rehberliği ile mümkündür. Şeyh denilen bu rehber salike "peygambere ittiba etmeyi" öğretir. Ayette buyrulduğu üzere insan ittiba ile Allah Teala'nın sevgisine layık hale gelir. (s.414) Zira ayette, "Ya Muhammed! Onlara de ki: Eğer siz Allah Teala'yı seviyorsanız, hemen bana uyun ki Allah Teala da sizi sevsin (Al-i İmran, 31) buyurulmuştur. İnsanlar kendi başlarına ittibayı beceremezler. Zira hadiste "İnsanlar uykudadırlar. Elbette onlara bir uyarıcı gerekir" buyrulmuştur. (s.416)

Eşrefoğlu'na göre bu kuraldan peygamberler bile istisna değildir. Mesela Peygamber Efendimizin mürşidi Cebrail Aleyhisselamdır. Her ne kadar Peygamber Efendimizin makamı çok yüksek mevkide bulunsa da ona da bir mürşid verilmiştir. Eşrefoğlu Rumi "şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır" sözünü kullanır. Bu sebeple ona göre her insana bir şeyh gereklidir. (s.420)

Aynı şekilde Eşrefoğlu'na göre Hz. Musa uzun yıllar Şuayip Aleyhisselam'a müritlik yapmış onun hizmetinde bulunmuştur. Hatta peygamber iken de Hızır aleyhisselama talebe olmuş ve ilm-i ledünnü ondan öğrenmiştir. Ona göre Hazreti Adem'den bu yana gelen 124.000 peygamberin hepsine bir mürşit verilmiştir, bu yolda mürşidsiz yol alabileceklerini düşünenlerin hepsi sonunda sapmıştır.(s.421) Mürşidi olmadan zikir çekenler batınından gelen vesveseler sebebiyle sapıtabilir, bazen zikrin etkisiyle ruh bedenden ayrılır ve insanlar onu öldü diye toprağa gömebilir. Bu gibi hallerde talibi tekrar beşeriyet alemine getirmek ve o baygınlık halini gidermek, aklını iade ederek beşeriyet menziline kondurmak için tasarruf ehli mürşit gerektir.

Eğitim ve terbiye hayvanları bile dönüştürür. Mesela her şeyi murdar olan köpek bile eğitilince farklı bir konuma yükselir. Onun avlandığı hayvan tıpkı insanın boğazladığı gibi helal kabul edilir.

Mürşitler salikleri çok çeşitli şekilde irşad ederler: Bazı taliplere mertebelerini bildirirler, mertebesini bilen bu tür müridler seyr u suluk yolunda daha hızlı yol alırlar. Bunun aksine bazılarında da

mertebelerini bildirmezler, zira onlar makamlarını öğrenince yoldan geri kalır sapıtırlar.(s.422)

Maneviyat yolunda şeyhsiz olmaz ama her şeyhim diyene el vermek de doğru değildir. Eşrefoğlu bu konuda tasavvufa meraklı insanları uyarır:

“Şimdi Aziz! Bu yolda yalan yere oturup şeyhlik davası ediciler, adam aldaticılar, şeytanlar çok olur. Nitekim yukarıda da belirttiğimiz gibi Resulü Zışan Efendimiz bir çizgi çekti ve bu “hak yoldur” buyurdu, sonra o çizginin sağına ve soluna başka çizgiler çekti ve bunlar da şeytanın yollarıdır buyurdu. Evet bunların her birinin başında birer şeytan oturur, talipleri yollarından saptırmak onları alıp cehenneme götürmek için çalışır. İmdi bu şeyhlik dedikleri dava ile şöhret ile olmaz. Hele çok muhip edinip kalabalık ve hengame ile hiç olmaz. Nuh Aleyhisselam şeyh-i Enbiya iken 900 yıl halkı davet etti ancak 90 kişi toplayabildi. (s.425)

Eşrefoğlu Rumi'ye göre salikin sülûkta en önemli vazifesi riya-zet, mücahede ile nefsi öldürmektir. Bu ise bir mürşid rehberliği olmadan olmaz. Ona göre nefs-i emmare ne zaman yaramaz vasıflardan arınırsa hemen ölür, aynen makam ve mansıp sahiplerinin bu makamlarını kaybettiklerinde ölmeleri gibi. (s.29)

Süluk yolu zor bir yoldur ve bu yolda rehber tam teslimiyet lazımdır. Bu konuda Eşrefoğlu Hz. Musa'nın Hızır'a teslim olmasını örnek gösterir. Bir şeyhe teslim olan ona soru sormaya bırakmalıdır. Teslim olmak demek salikin kendi arzusunu bırakıp şeyhin arzusuna uyması demektir. (s.483)

Bu konuda başka bir teslimiyet örneği ise Hz. İsmail'in babası İbrahim as. teslimiyetidir. (Saffat 102) de anlatıldığı üzere o babasına tam teslim olmuş kendisini kesmek isteyen babasına “Babacığım emrolduğun şeyi yap, inşallah beni sabredenlerden bulacaksın” demiştir. Uzunca bu kıssayı anlatan Eşrefoğlu hisse olarak maneviyat yolcularına şöyle hitap eder:

Ey aziz! Şeyhin huzuruna vararak, kendini şeyhe teslim ettikten sonra, nasıl dilerse öyle muamele yapmasına razı ol ve incinme...

Ne kadar mümkünse o kadar sabırlı ol. Eğer sabredemez ve karşı gelirsən şeyhten nasip alamazsın. s. 485

Eşrefoğlu teslimiyet hususunda bazı müridlerin yaptığı ilginç halleri de bizlere anlatır. Bunlardan bir kısmı biraz abartılıdır, mesela Bayezid'in bir müridi beni bu kapıda bekle emrini alınca o kapıda yedi yıl beklemiştir. (s.486)

Eşrefoğlu müridin şeyhe teslimiyetini, edebini eserinde uzunca anlatır, özetle şeyhine gerekli saygı ve teslimiyeti göstermeyen bu yolda mesafe kat edemez.

Netice olarak Eşrefoğlu yukarıda başlıcalarını saydığımız metotlar ile salikleri terbiye eder. Kuran, sünnet, ashab kıssaları gibi hemen her tür bilgiyi tasavvufi metotlara uyarlar.

#### **Kaynakça:**

Eşrefoğlu Rumi, Tam Müzekkin-Nüfus, Salah Bilice Kitabevi,ts, İstanbul.